

УДК: 343.2(045)

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-1-1-159-164>

Хоббі Юлія Сергіївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7431-8607>

ЕКСТРАДИЦІЯ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

У статті розглянуто актуальні питання визначення та реалізації інституту екстрадиції в кримінальному праві України. Доведено, що інститут екстрадиції має комплексний міждисциплінарний характер, адже виникає на перетині конституційно-правових, кримінально-правових, кримінально-процесуальних та міжнародно-правових норм. Показано, що основним завданням інституту екстрадиції є забезпечення невідворотності притягнення особи, винної у скоєнні злочину, до кримінальної відповідальності, що дозволяє визначити принципову основу та сутність даного інституту як кримінально-правову. Наголошується, що інститут екстрадиції має комплексний характер, поєднуючи видачу як осіб, підозрюваних у скоєнні злочину, так і осіб, засуджених за скоєння злочину, причому обидва випадки його застосування мають спільну мету – забезпечення притягнення особи, винної у скоєнні злочину, до кримінальної відповідальності.

Ключові слова: екстрадиція; кримінальне право; видача осіб; кримінальна відповідальність; права та свободи особи.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності в сучасному глобалізованому світі з «відкритими» кордонами та інтеграційними процесами на універсальному та регіональному (континентальному) рівнях набуває все більшої актуальності, зважаючи на необхідність імплементації до національного кримінального законодавства міжнародно-правових норм, спрямованих, крім іншого, на забезпечення конституційних прав і свобод особи під час вирішення питання про її видачу іноземній державі, включаючи необхідність урахування специфічного становища такої категорії іноземних громадян та осіб без громадянства, як біженці, кількість яких постійно зростає в умовах перманентного поширення збройних конфліктів у світі.

За таких умов, особливо в контексті реформування кримінально-правової галузі, ключовим завданням убачається необхідність розроблення ефективної комплексної моделі притягнення особи до кримінальної відповідальності із суворим дотриманням її конституційно-правового статусу, чим і обумовлюється своєчасність і актуальність розкриття тих науково-практичних питань, що розглядаються в даному дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що проблематика визначення та реалізації інституту екстрадиції досить ретельно розглядається у вітчизняній юридичній літературі. Зокрема варто згадати праці С. М. Вихриста, Г. М. Гришук, О. О. Дроздової, В. К. Звірбуль, Е. М. Кісілюка, В. П. Коняхіна, М. П. Свистуленко, В. П. Шупілова та інших дослідників.

Водночас ще не вироблено концептуальні підходи до створення сучасної моделі екстрадиції особи в сучасному глобалізованому світі, включаючи, серед іншого, проблему екстрадиції власних громадян та необхідність розроблення чітких критеріїв відмежування кримінального переслідування від переслідування за політичними мотивами у площині реалізації галузевих норм про кримінальну відповідальність.

Метою цієї статті є визначення поняття та найважливіших особливостей реалізації екстрадиції як галузевого кримінально-правового інституту.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи теоретико-методологічну складову інституту екстрадиції, слід відзначити, з одного боку, його дихотомічну (подвійну) кримінально-правову та кримінально-процесуальну природу, а з іншого – даний інститут становить показовий приклад взаємодії національного законодавства та міжнародного права, виступаючи одночасно як міжнародно-правова категорія, функціональний аспект якої полягає в міждержавному співробітництві під час здійснення кримінальних проваджень на тих чи інших їх стадіях.

З кримінально-правової точки зору, за певних умов екстрадиція є необхідною умовою реалізації інституту притягнення особи до кримінальної відповідальності та досягнення невідворотності покарання за скоєний злочин як одного з основних галузевих принципів кримінального права.

У цьому контексті слід зауважити, що в п. 2 ч. 1 ст. 541 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1] поняття «видача особи» (екстрадиція) розкривається як видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. При цьому визначальними є міра та вид покарання, до якого може бути засуджена особа.

Суть видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція), обумовлена змістом й обсягом напряму міжнародної співпраці у кримінальних справах, що визначається міжнародними зобов'язаннями України.

Водночас до Кримінального кодексу України (далі – КК України) 2001 р. [2] вперше у вітчизняній практиці було введено інститут екстрадиції до Загальної частини кримінального права.

Разом з тим існує точка зору, згідно з якою під екстрадицією необхідно розуміти лише інститут видачі правопорушників, а передача засуджених осіб для відбування покарання є самостійним інститутом кримінального права [3, с. 97]. На наш погляд, із подібним твердженням не можна погодитися, оскільки йдеться про ідентичну процедуру, системною матеріально-правовою ознакою якої є її забезпечувальна спрямованість на реалізацію індивідуальної кримінальної відповідальності особи, причому подібна точка зору підкріплюється аналізом термінологічних понять «видача» і «передача» як тотожних за фактологічним змістом. На підтвердження подібної тотожності можна навести слушне міркування В. К. Звірбуль і В. П. Шупілова, на погляд яких «видача злочинців – це акт правової допомоги, що здійснюється відповідно до положень спеціальних договорів і норм національного кримінального й кримінально-процесуального законодавства, що полягає в передачі злочинця іншій державі для суду над ним або для приведення у виконання винесеного вироку» [4, с. 6; 11], тобто, іншими словами, видача особи відбувається через її передачу компетентним органам іноземної держави з метою досягнення принципів, цілей та завдань кримінальної відповідальності, насамперед – її невідворотності незалежно від державних кордонів та тимчасового фактичного

місця знаходження. Аналогічною є точка зору Е. М. Кісілюка та Г. М. Грищук, відповідно до якої «видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція), – це передача особи державою, на території якої вона перебуває, іншій державі (на її запит) для притягнення її до кримінальної відповідальності або для приведення у виконання обвинувального судового вироку, який набрав законної сили» [5, с. 74].

У той час, аналізуючи положення про екстрадицію, що містяться у кримінально-правових нормах, варто відзначити, що його засади досить детально закріплено в ст. 10 КК України, у якій передбачено два різновиди здійснення екстрадиції: 1) видача особи, яка вчинила злочин, для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду (ч. 3 ст. 10 КК України); 2) передача особи для відбуття покарання (ч. 2, 3 ст. 10 КК України). До того ж ще раз слід наголосити, що в даному випадку йдеться про дві різні процедурні форми одного й того ж кримінально-процесуального й кримінально-правового інституту екстрадиції, а не про окремі, самостійні юридичні категорії з відмінною правовою природою.

Фактичною підставою видачі при цьому є вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, яке відповідно до законодавства України та законодавства запитуючої держави є кримінально караним. Обов'язковою юридичною умовою видачі (як і передачі) також є чинний міжнародний договір, учасниками якого мають бути Україна й держава, що запитує екстрадицію особи.

Принципове значення для вирішення питання щодо видачі особи має і її громадянство. Так, ч. 3 ст. 10 КК України допускає видачу лише іноземців та осіб без громадянства, що постійно не проживають в Україні, які вчинили злочини поза межами України і перебувають на її території, для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду, якщо така видача передбачена міжнародними договорами України. Наприклад, таку видачу передбачено п. 2 ст. 60 Договору між Україною та Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 27 травня 1993 року [6].

У ч. 1 ст. 10 КК України встановлено істотні обмеження щодо можливості застосування видачі громадян України та осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні. Такі особи в разі вчинення ними злочинів за межами України не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду. Видача громадянина України іноземній державі є неприпустимою, адже відповідно до ч. 2 ст. 25 Конституції України громадянин України не може бути виданий іншій державі. Дане положення не стосується випадків видачі громадянина України повноважному міжнародному судовому органу у зв'язку з можливим учиненням ним передбачених міжнародними конвенціями злочинів (насамперед злочинів проти миру і людяності та воєнних злочинів). Згідно з нормами конституційного права України не підлягають також видачі іноземці та особи без громадянства, яким Україною було надано притулок у порядку, встановленому законом (ст. 26 Конституції України), що дає змогу окремо визначити специфічні особливості притягнення біженців до кримінальної відповідальності.

Зокрема, у цьому контексті слід відзначити, що, за слушним твердженням І. І. Митрофанової і Т. В. Гайкової, «питання покладення на біженців, які вчинили злочини, заходів кримінальної відповідальності залежить від принципів чинності КК у просторі» [8, с. 149].

Серед міжнародно-правових джерел норм українського кримінального та кримінально-процесуального законодавства про екстрадицію можна відзначити, насамперед, Європейську конвенцію про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р., а також Додатковий протокол від 15 жовтня 1975 р. і Другий додатковий протокол від 17 березня 1978 р. до неї, а також Конвенцію про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. і Протокол від 28 березня 1997 р. до цієї Конвенції [7].

Для того щоб процедуру екстрадиції можна було застосувати, особа має підозрюватися або обвинувачуватися у вчиненні правопорушень, за які судом може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі на максимальний строк не менше ніж один рік. Застосування екстрадиції до особи, яка скоїла менш тяжке правопорушення, українське законодавство не передбачає, і компетентний центральний орган влади України має відмовити у її видачі. У разі, якщо екстрадиція вимагається стосовно особи, яку засуджено до покарання у вигляді позбавлення волі, невідбутий строк покарання має становити не менше ніж чотири місяці.

Сама процедура екстрадиції охоплює такі стадії:

- 1) надходження офіційного звернення про встановлення місця перебування на території України особи, яку необхідно видати, і видачу такої особи;
- 2) перевірка обставин, що можуть перешкоджати видачі;
- 3) прийняття рішення за запитом;
- 4) фактичне передавання особи під юрисдикцію запитуючої держави.

Ключовим у межах усієї процедури документом є саме офіційне звернення (запит про екстрадицію). Як уже було зазначено, єдиною належною підставою для складання такого запиту є підозра, звинувачення або засудження особи за злочин установленної тяжкості [7].

Згідно з ч. 2 ст. 12 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р., відповідний запит супроводжується:

- 1) оригіналом або завіреною копією обвинувального вироку та постанови суду або постанови про негайне затримання, чи ордера на арешт, або іншого розпорядження, яке має таку саму силу і видане відповідно до процедури, передбаченої законодавством запитуючої сторони;
- 2) викладом правопорушень, за які вимагається видача, зокрема відомостями про час і місце їх вчинення, їх юридичною кваліфікацією і посиланням на відповідні правові положення, які зазначаються якнайточніше;
- 3) копією відповідних законодавчих актів або, коли це неможливо, викладом відповідного закону;
- 4) за можливістю, якомога точною інформацією про відповідну особу, а також будь-якою іншою інформацією, що може сприяти встановленню її особистості та громадянства [7].

Окреме значення також має питання виду покарання, до якого може бути притягнуто особу в запитуючій країні, а також можливого порушення її прав і свобод унаслідок такої видачі.

Так, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) в п. 43 рішення від 10 грудня 2009 р. у справі «Коктиш проти України» зазначив, що компетентний орган під час розгляду питання про видачу особи має визначити, чи не призведе видача до порушення ст. 2 та/або ст. 3 та/або ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). У зазначеній справі заявник стверджував, що в разі екстрадиції до Республіки Білорусь йому загрожує

засудження до смертної кари на порушення ст. 2 Конвенції. Він також скаржився за ст. 3 Конвенції, що йому загрожуватиме катування та нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження з боку правоохоронних органів Республіки Білорусь. Зокрема, заявник скаржився, що перспектива можливого засудження до смертної кари завдає йому надзвичайних моральних страждань. Також він указував, що в разі екстрадиції його очікує несправедливий судовий розгляд.

Щодо всіх цих тверджень ЄСПЛ зазначає:

– у разі обґрунтування існування «майже неминучого» ризику позбавлення особи життя в запитуючій країні вислання може вважатися «умисним позбавленням життя», що порушує ст. 2 Конвенції;

– якщо доведено наявність суттєвих підстав вважати, що в разі видачі запитуючій країні такій особі насправді загрожують катування, заборонене ст. 3 Конвенції, держава, яка прийняла рішення про екстрадицію, може бути відповідальною за порушення ст. 3 Конвенції [7].

Відповідно, за таких обставин у запитуваної держави на підставі положень Конвенції виникає обов'язок не видавати особу запитуючій державі, аби не допустити порушення гарантованих Конвенцією прав і свобод такої особи, що становить механізм забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, який формується через комплексне застосування конституційно-правових та кримінально-правових норм.

Висновки. Отже, на підставі викладеного можна сформулювати такі висновки щодо особливостей визначення та реалізації екстрадиції як кримінально-правового інституту: 1) інститут екстрадиції має комплексний міждисциплінарний характер, адже виникає на перетині конституційно-правових, кримінально-правових, кримінально-процесуальних та міжнародно-правових норм, що дозволяє визначити його як комплексну правову процедуру передачі особи іншій державі з метою реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності незалежно від місця тимчасового фактичного перебування; 2) основним завданням інституту екстрадиції є забезпечення невідворотності притягнення особи, винної у скоєнні злочину, до кримінальної відповідальності, що дозволяє визначити принципову основу та сутність даного інституту як кримінально-правову; 3) інститут екстрадиції має комплексний характер, поєднуючи видачу як осіб, підозрюваних у скоєнні злочину, так і осіб, засуджених за скоєння злочину, причому обидва випадки його застосування мають спільну мету – забезпечення притягнення особи, винної у скоєнні злочину, до кримінальної відповідальності; 4) обмеження екстрадиції окремих категорій осіб, спрямоване на забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина, зокрема в сучасному кримінальному праві сформувався спеціальний статус біженців, що концептуально ґрунтується на конституційно-правових нормах гуманітарного юридичного змісту.

Список використаних джерел

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2013 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.
2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Романов А. К., Лысягин О. Б. Институт экстрадиции: понятие, концепции, практика. *Право и политика*. № 3. 2005. С. 91–98.
4. Звирбуль В. К., Шупилов В. П. Выдача уголовных преступников. М., 1974. 102 с.
5. Кісілюк Е. М., Грищук Г. М. Правова природа видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 67–74.

6. Договір між Україною та Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 27 травня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text (дата звернення: 05.01.2021).
7. Дроздова О. Екстрадиція з України: умови, стадії та ризики. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/170139_ekstraditsya-z-ukrani-umovi-stad-ta-riziki (дата звернення: 05.01.2021).
8. Митрофанова І. І., Гайкова Т. В. Кримінальна відповідальність біженців, які вчинили злочини. *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського*. 2009. Вип. 5. Ч. 1. С. 148–151.

References

1. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2013 r. [Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2013]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. St. 88 [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 r. [The Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2001. № 25–26. St. 131 [in Ukrainian].
3. Romanov, A. K., Lysyagin, O. B. (2005). Institut ekstradiicii: ponyatie, koncepcii, praktika [Institute of extradition: definition, concepts, practice]. *Pravo i politika*. № 3. S. 91–98 [in Russian].
4. Zvirbul, V. K., Shupilov, V. P. (1974). Vydacha ugovolnykh prestupnikov [Extradition of criminals]. M. 102 s. [in Russian].
5. Kisiliuk, E. M., Hryshchuk, H. M. (2015). Pravova pryroda vydachi osoby, yaka vchynyla kryminalne pravoporushennia [Legal nature of extradition of a person who has committed a criminal offense]. *Problemy zakonnosti*. Vyp. 128. S. 67–74 [in Ukrainian].
6. Dohovir mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Polshcha pro pravovu dopomohu ta pravovi vidnosyny u tsyvilnykh i kryminalnykh spravakh vid 27 travnia 1993 r. [Agreement between Ukraine and the Republic of Poland on Legal Assistance and Legal Relations in Civil and Criminal Matters of May 27, 1993]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text (data zvernennia: 05.01.2021) [in Ukrainian].
7. Drozdova, O. Ekstradytsiia z Ukrainy: umovy, stadii ta ryzyky [Extradition from Ukraine: conditions, stages and risks]. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/170139_ekstraditsya-z-ukrani-umovi-stad-ta-riziki (data zvernennia: 05.01.2021) [in Ukrainian].
8. Mytrofanova, I. I., Haikova, T. V. (2009). Kryminalna vidpovidalnist bizhentsiv, yaki vchynyly zlochyny [Criminal liability of refugees who have committed crimes]. *Visnyk KDPU imeni Mykhaila Ostrohradskoho*. Vyp. 5. Ch. 1. S. 148–151 [in Ukrainian].

Khobbi Yuliya,

PhD in Law,

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7431-8607>

EXTRADITION AS A CRIMINAL LAW INSTITUTION: PROBLEMS OF DEFINITION AND APPLICATION

The article considers topical issues of definition and implementation of the institution of extradition in the criminal law of Ukraine. There is a view that extradition should be understood only as the institution of extradition of offenders, and the transfer of convicts to serve their sentences is an independent institution of criminal law. In our opinion, this statement cannot be accepted, as it concerns an identical procedure, the systemic material and legal feature of which is its security focus on the realization of individual criminal responsibility, and this view is supported by lexical analysis of terminological concepts "extradition" and «transfer». as identical in factual content. It is noted that the obligatory legal condition for extradition (as well as transfer) is a valid international agreement, the parties to which must be Ukraine and the state requesting the extradition of the person. It is proved that the institution of extradition has a complex interdisciplinary nature, because it arises at the crossroads of constitutional law, criminal law, criminal procedure and international law. It allows to define it as a comprehensive legal procedure for transferring a person to another state to implement the principle of inevitability of criminal liability, regardless of the place of temporary actual stay. It is shown that the main task of the institute of extradition is to ensure the inevitability of bringing a person guilty of a crime to criminal responsibility, which allows to determine the fundamental basis and essence of this institution as a criminal law. It is emphasized that the institution of extradition is complex, combining the extradition of persons suspected of committing a crime and persons convicted of a crime, and both cases of its application have a common purpose – to ensure that the person guilty of the crime is prosecuted.

Key words: extradition; Criminal Law; extradition of persons; criminal liability; rights and freedoms of the person.

Надійшла до редколегії 19.01.2021